

Professionell och/eller legitimerad? - nya lärares första tid i yrket

Didaktiska perspektiv på nya lärares professionella utveckling

År 2001 kom Göran Franssons och Åsa Morbergs bok ”De första ljuva åren”. Boken var en dokumentation av forskarnas arbete med nya lärare och nya lärares konkreta erfarenheter. Ett par lärarutbildare hade sedan några år tillbaka intresserat sig för gruppen nya lärare, vilket lett till små projekt med större tonvikt på utveckling än på forskning, väl utarbetade kommunikationskanaler med kommuner och fackliga organisationer samt kontinuerlig bevakning av forskning och utredningar som på något sätt satte nya lärare i fokus. Aktiviteterna gick under beteckningen *Induction*, en anglosaxisk beteckning för lärares första tid i yrket. Definitionen av hur lång tiden skall vara för att kallas den första tiden i yrket varierar, men brukar variera mellan ett och tre år. I mitten av 2000-talets första decennium fanns således en god plattform för att tillföra studierna ett forskningsperspektiv. För åren 2006 till 2008 beviljade Utbildningsvetenskapliga Kommittén ekonomiska medel för att bedriva forskning kring lärares professionella utveckling under deras första tid i yrket. Forskningsprojektet fick beteckningen ”Didaktiska perspektiv på nya lärares professionella utveckling”. Det övergripande syftet har varit att bidra till kunskapsutvecklingen om lärares professionella utveckling, särskilt under den första tiden i yrket – inductionperioden. Sex delprojekt skulle sammantaget bidra till att beskriva och förstå lärares yrkesutveckling och yrkesintroduktion. I våra studier har vi varit intresserade av de *processer, det innehåll och de betingelser* för professionell utveckling som kan identifieras under den första tiden av yrkeserfarenheten. Det handlar om utvecklingen av den didaktiska medvetenheten – förmågan att tolka läraruppdraget och omsätta sin kunskap om läraryrket till undervisningshandlingar. Under projektets gång har diskussionen om legitimation av lärare intensifierats, vilket ytterligare har komplicerat våra grundfrågor, samtidigt som vi har kunnat förändra balansen i dessa och på så sätt också ge ett vetenskapligt bidrag till diskussionen om lärarlegitimation.

Forskningsprojektet har genomförts som sex delstudier. Även studenter inom Lärarprogrammet och en amanuens har involverats. Metodiskt har intervjuer, enkäter och dokumentstudier använts. Teoretiskt har framför allt professionsforskare varit vägledande. I föreliggande redovisning kommer ett urval av projektresultaten att redovisas.

Professionell utveckling

Frågan om betingelser för nya lärares professionella utveckling har radikalt förändrats under projektets gång då utredningen om lärarlegitimation presenterades (SOU 2008:52). I utredningen föreslås bl.a. ett obligatoriskt ”provår” för nya lärare där mentorer skall stödja den nya läraren men också vara rektor behjälplig vid bedömningen av huruvida den nya läraren skall anses vara tillräckligt kompetent för att rekommenderas erhålla lärarlegitimation. Att mentorer skall vara behjälpliga i bedömningen som föreslagits ligger inte i linje med den

traditionellt nordiska synen på mentorers uppgifter och roller (Fransson & Gustafsson, 2008). Även om försök görs att tona ner denna bedömningsfunktion i en senare departementspromemoria, finns undertoner av detta kvar i texter och i retoriken kring förslaget. (Utbildningsdepartementet, 2010).

Förslaget om lärarlegitimation har gett upphov till nya frågeställningar inom projektet, speciellt frågor som rör bedömningen av de nya lärarna. Kritiska analyser av förslaget samt hur förslaget förhåller sig till utvecklingen i övriga nordiska länder samt Estland har av forskargruppen Induction publicerats inom ramen för nätverket Newly Qualified Teachers in Northern Europe, NQTNE (a.a). Analyser av de 108 remissvar som hösten 2008 inkom till utbildningsdepartementet visar bl.a. att det var relativt få remissvar (28 av 108) som berörde frågan om att mentorer föreslås bli delaktiga i bedömningar och enbart fyra remissvar diskuterade explicit vad en bedömarroll skulle kunna betyda för relationen mellan mentor och adept (Fransson, 2009; Fransson, submitted). Utifrån nya uppkomna frågor kring bedömningen av nya lärare har studier genomförts inriktade mot såväl skolledares som mentorers roll och möjligheter i bedömningen. Intervjustudier har genomförts med skolledare och med nya lärare som arbetat i c:a två år. I komparativt syfte har en studie inriktats mot AT-läkare rörande hur relationen mellan handledning och bedömning ter sig under deras AT-tjänstgöring. En särskild enkätstudie har riktats mot hur förskolechefer/förskolerektorer ser på bedömning av nyblivna förskollärare (Elm Lindgren, 2009). Tentativa resultat visar att det möjligen kan vara så att nya lärare känner en viss stress över att bli bedömda, att rektorers möjlighet och kompetens att bedöma ifrågasätts, att det kan var förenat med utmaningar för mentorer/kollegor/skolledare att bedöma, samt att nya lärares identitet och position inom skolan förändras (Aspfors, Fransson & Heikkinen, manus).

Hur mentorsstödet uppfattas både av mentorn och adepten har ägnats en särskild studie. Stödet av en mentor har stor betydelse för den nya lärarens professionella utveckling, men kvaliteten på mentorsstödet varierar. Det finns mentorer som arbetar mera som handledare än som mentorer och då får den nyblivna läraren mer en fortsättning på grundutbildningens verksamhetsförlagda del än en yrkesutveckling som examinerad lärare. Undersökningen visar också att skolledares roll i yrkesintroduktionen är perifer och otydlig.

Vidare forskning inom detta område är dock av strategisk betydelse eftersom lärarlegitimation, ”provår” och obligatoriskt mentorskap med både ”handledning” och bedömning blir en genomgripande förändring av svenskt utbildningsväsende, bl.a. med avseende på lärares roller samt synen på läraryrket och då främst synen på nya lärare.

Från lärarutbildning till yrkesutövning

Läraryrket är mångfasetterat och kräver förutom en förmåga att motivera och engagera elevernas lust att lära, en medvetenhet om komplexiteten i att kunna handskas med de olika situationer som dagligen uppstår i klassrum och mellan elever. Det är därför viktigt att de lärarstuderande under sin utbildning får en undervisning, som kan bidra till en känsla av kompetens och tilltro till den egna förmågan att bli en kvalificerad lärare. Inom lärarutbildningen är det dock sällan problematiserat vad som krävs för att vara en kompetent lärare. Snarare tas det för givet att lärarutbildningen gett denna kompetens.

Samtidigt har det skett en förskjutning av vad som fokuseras inom lärarutbildning. Tidigare var skolpraktik tänkt som en möjlighet att tillämpa de teoretiska studierna; idag handlar det mer om att den teoretiska undervisningen bör knytas till studenternas erfarenheter från den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU). I denna process är det viktigt att de lärarstuderande tillägnar sig ett kritiskt förhållningssätt såväl i den högskoleförlagda som i den verksamhetsförlagda utbildningen. Risker att äldre traditioner och värderingar överförs

via VFU:n borde problematiseras inom lärarutbildningen i betydligt större utsträckning än vad som tycks vara vanligt idag.

I en intervjustudie med sex nyblivna lärare, examinerade från den nya lärarutbildningen, framkom både osäkerhet och skilda uppfattningar om vad som ingår i läraruppdraget, vad lärares centrala yrkeskunskaper utgörs av samt vad som poängterats under lärarutbildningen. Dessa resultat visar i likhet med tidigare studier, att de uppfattningar och visioner om undervisning och elevers lärande, som nyblivna lärare vanligtvis har med sig från lärarutbildningen, kan visa sig vara omöjliga att realisera. Eftersom de nyblivna lärarna dessutom kan sakna förståelse för varför det inte fungerar som önskat och planerat, är det inte ovanligt att nya lärare skuldbelägger sig själva, vilket kan resultera i känslor av otillräcklighet och misslyckande (t ex, Jensen & Kiley, 2005).

Det upplevda gapet mellan lärarutbildning och yrkesutövning kan beskrivas som en ”praxischock”. Att få svårigheter som nybliven yrkesutövare är inte ovanligt, men praxischocken får inte bli så stor att den riskerar att äventyra deras fortsatta lärartjänstgöring och framför allt deras professionella yrkesutveckling.

Att vara professionell

Projektet innehåller en studie av nyblivna gymnasielärares syn på den professionelle läraren. När den nyblivne gymnasieläraren reflekterar över vad det innebär att vara professionell kan det ses som att det är ett ideal som beskrivs, samtidigt som det är något läraren strävar efter i det vardagliga arbetet. Det som de intervjuade lärarna framhåller som viktigast är att kunna bemöta eleverna på ett korrekt sätt och att ha förmågan att skapa goda relationer till eleverna. Att vara professionell innebär också att kunna sätta gränser för vad som ingår i yrket, något som i projektet har identifierats som en svårighet för nya lärare. Gränsdragningen gäller också mot den egna personen. I det professionella förhållningssättet ligger att inte ta kritik som ett personligt misslyckande. Den professionelle läraren karaktäriseras vidare av att vara kunnig inom sina ämnen. En speciell typ av ämneskunskap är att man som ämnesexpert kan identifiera elevens nivå i ämnet och förmedla det till eleven genom betygen. Professionalitet kopplas också till yrkets värdegrund utan att denna uttrycks specifikt utan mer eller mindre förutsätts. Detta närmar sig personliga kvaliteter som både i utbildningens praktiska moment och i yrkesutövningen är lätta att känna igen när man möter dem, men svårare att definiera och bedöma objektivt. En av de intervjuade uttrycker det så här: ”professionella lärare är skickliga pedagoger, bra på att lära ut, skickliga på att strukturera upp sitt eget arbete”.

Vad som utmärker professionalism inom läraryrket och hur en professionell lärare kan beskrivas innehåller flera komponenter om man sammantaget ser till lärarnas svar. Att synen på det professionella svarar mot denna komplexitet är inte förvånande. Varje intervjuad lärare lägger visserligen tyngdpunkten på olika ställen men som ny lärare på väg mot en professionell utövning av yrket är det dessa aspekter de förhåller sig till:

- yrkets gränser, att kunna se och dra gränsen för det uppdrag yrket innefattar
- yrkets kunskapsbas, som innefattar såväl goda ämneskunskaper som pedagogisk skicklighet
- yrkets värdegrund, som inte uttrycks explicit men ges uttryck för i synen på eleverna och undervisningen
- personliga förutsättningar för yrket, såsom förmåga att inspirera, engagera och strukturera

Den professionella utvecklingen är lärarens och den nyutbildade är genom sin dagliga verksamhet på väg mot en egen professionalism i dialog med både elever och kollegor. Hur ett obligatoriskt mentorsstöd och ett introduktionsår med bedömning för en lärarlegitimation kommer att påverka denna process är en fråga för kommande undersökningar.

Avslutning

När man planerar ett forskningsprojekt är en viktig del att bestämma riktningen och de mål som man tror sig kunna nå med forskningsarbetet. I det aktuella projektet var ambitionen att ge återkoppling till lärarutbildningen, till högskolepedagogiska kurser och till skolors och kommuners skolutveckling. Det visade sig också att de komparativa inslagen i projektet blev ännu mer betydelsefulla än vad forskningsgruppen kunde förutse i planeringsstadiet. Så småningom tillkom förslaget om lärarlegitimation och detta har satt sin prägel på de texter som producerats inom projektet. Kort sammanfattat har projektet fördjupat kunskapen om:

- möjligheter och dilemman med lärarlegitimation, ”provår” och bedömning av nya lärares kompetens.
- hur nya lärares identiteter och relationer till kollegor förändras i och med införandet av lärarlegitimation, ”provår” och bedömning
- vad nya lärare betraktar som professionellt i yrkesutövningen och att det inrymmer krav på såväl ämneskunskaper som ett relationellt förhållningssätt och grundläggande etiska ställningstaganden
- svårigheten att som ny lärare realisera vissa delar av vad man lärt sig under utbildningen
- likheter och skillnader mellan att vara ny lärare i skolsystemet och ny lärare inom högskolan.

Referenser

Aspfors, J., Fransson, G. & Heikkinen, H.L.T. (manus). Mentoring as dialogue, collaboration or assessment? In P. Tynjälä, M.-L. Stenström & M. Saarnivaara (Eds.) *“Nothing is Permanent but Change”*. *Transitions and Transformations in Learning and Education*.

Elm Lindgren, A. (2009). *Att vara kvalificerad för att bli legitimerad: - en enkätundersökning av förskolechefers värderingar om förskollärares kompetens*. Examensarbete, Lärarprogrammet. Högskolan i Gävle.

Fransson, G. (2009). *Knowledge input in responses to a government inquiry concerning probationary year for new teachers; the role of mentors and headmasters*. Paper presenterat vid European Conference of Educational Research (ECER) i Wien, Österrike, 28 september 2009.

Fransson, G. (submitted). Mentors in dual roles, both to support and to assess? Analyses of opinions expressed in responses to a Swedish proposal on probationary year for new teachers. *European Journal of Teacher Education*.

Fransson, G. & Gustafsson, C. (Eds.) (2008) *Newly Qualified Teachers in Northern Europe – Comparative Perspectives on Promoting Professional Development*. Teacher Education: Research Publications no 4. Gävle: Gävle University Press.

Fransson, G. & Morberg, Å. (red) (2001) *De första ljuva åren: lärares första tid i yrket*. Lund: Studentlitteratur.

Jense, R.A. & Kiley, Th.J.(200) *Teaching, Leading and Learning*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Lindgren, U. (2006). *På väg mot en yrkesidentitet: mentorskap som stöd för nyblivna lärares professionaliseringsprocess*. Umeå: Institutionen för svenska och samhällsvetenskapliga ämnen, Umeå universitet.

SOU 2008:52, Legitimation och skärpta behörighetsregler. Betänkande från Lärarutredningen - om behörighet och auktorisation. Stockholm: Fritze.

Utbildningsdepartementet (2010). *Legitimation för lärare och förskollärare*. Promemoria U2010/2818/S. 2010-05-03. Utbildningsdepartementet.